

Salajane sõjalise mobilisatsiooni plaan

ARTUR VEISSERIK

Püüan siin meelde tuletada sündmusi, mis toimusid ajal, mil algas Eesti Vabariigi okupeerimine Nõukogude Liidu poolt. Enamiku selle aja juhtivaid tegelasi hävitas nõukogude võim toorelt pikemalt kavatsatud ja täpselt väljatöötatud plaani järgi. Seetõttu on ka seni avaldatud andmed mainitud ajajärgu kohta puudulikud. Nõukogude Liidu järeletulija Venemaa aga salastab endiselt kõik võimalikke arhiivimaterjale, jätkates üldjoontes nõukogudeaegse maailmavallutamise eesmärgi taotlemist.

Aastat kolmkümmend tagasi pidasin vajalikuks kirja panna sündmusi, millega olin otseselt seotud. Kirjutatu sai 3-liitrisel klaaspurgis maja vundamendi alla peidetud. Aga tookordsest kirjapanekust jätsin välja selle osa, mida käsikirja juhuslikul leidmisel saaks kasutada süüdistusmaterjalina mälestustes kirjeldatavate sündmuste ja nendega seotud isikute vastu. Seda tuli teha, kuna Nõukogude kriminaalkodeksi järgi olid nõukogudevastased "poliitilised" kuriteod aegumatud.

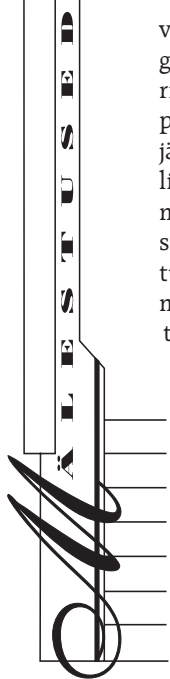
Ühel õhtul, kui lülitasin sisse raadio, meenutati seal Eesti Raadio 1937. aasta saateid. Kõneles Feliks Moor, laulis "Estonia" teatri primadonna ja korra Vabadusplatsil toimunud Eesti Vabariigi merepäeva paraadi ülekanne. Ja siis kostis raadiost paraadi vastuvõtja Veeteede Valitsuse ülemal insener Eduard Aviku kõne. Kahjuks kuulsin Aviku kõnest ainult alguse ja lõpu,

sest raadio lülitas end vahepeal välja. Eesti Raadio arhiivis saaksid ajaloolased ehk tutvuda selle kõne sisuga. Minule oli ainuüksi Aviku hääle kuulmine raske elamus, kuna olin temaga viimati koos 1941. aasta juuni alguses.

Toon siin insener Eduard Aviku eluloolised andmed Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 1993. aasta väljaandest "Tallinna Tehnikumi ja Tallinna Tehnikaülikooli õppejõud 1918–1944": "Avik Eduard, sünd. 19.09.1891 Gatšinas – 1942; meh. insener, Kroonlinna Mereinseneride Kool 1914, õppejõud Tallinna Tehnikumis ja Tallinna Tehnikaülikoolis 1920–1935, Mereasjanduse Peavalitsuse juhataja 1926–1929, Veeteede Valitsuse juhataja 1929–1940 (Mereasjanduse Peavalitsus nimetati ümber Veeteede Valitsuseks). Vabadussõjast osavõtnu, Vabadusristi kavaler, Riigi Sadamatehaste Nõukogu esimees."

Toodud andmeid võiksin ligikaudselt täiendada: enne Mereasjanduse Peavalitsuse direktoriks määramist töötas ta samas asutuses laevamasinate inspektorina ja pärast Veeteede Valitsuse likvideerimist 1940. aastal Tehnikaülikooli juures kas õppejõuna või abiõppejõuna maini 1941.

Minul kujunes kontakt E. Avikuga 1925. aastal. Olen lõpetanud Reaalkooli, kus aastatel 1921–1925 tegelesin ka skautlusega. Peamiselt oma maja poiste algatusel olime loonud mereskaute rüh-

ma, ehtasime ühest ristleja "Slava" suurest päästepaadist purjeka ja õppisime merel purjetamist. Kooli lõpetamisel tahtsin minna edasi õppima sügisel Tallinna Tehnikumi juures avatavale laeva insener-mehaanikute kursusele. Sisseastumiseks Tallinna Tehnikumi oli vajalik eelpraktika. Kuna ma ei teadnud, kuhu praktika koha leidmiseks pöörduda, läksin Mereasjanduse Peavalitsusse, kus valveametnik juhatas mind masinate inspektori juurde. See oli keegi lahke keskmist kasvu härra, kõver mere-mehepiip käes. Üksikasjalikult päris ta minu kavatsuste kohta ja lõpuks kirjutas mulle läheteuse jäämurdjale "Suur Tõll" masina-praktikandiks. Sügisel selgus, et meremehaanikute kursust siiski ei avata ja mina jäin üldmasinaehitust õppima.

Selles fakulteedis kuulasin loenguid ja tegin eksamid Eduard Aviku juures aurumasinate regulaatoritest, sooritasin soojustehnikas laboratoorsed tööd ning ühe semestri jooksul sai valmis projekt aurumasinatest. Ei saa öelda, et mul sel ajal oleks kujunenud Avikuga eriline või tihe kontakt. Suvevaheajadel aastatel 1926–1931 töötasin lukksepana Eesti Raudteedele kuuluvas raudtee uues depoos, siis vedurijuhi abina nii kitsa- kui ka laiarööpmelisel raudteel. Vedurijuhi kutseeksami sooritasin 1930. aastal. 1932. aasta õppekursuse lõpetamise ja riigieksami sooritamise järel valisin diplomiprojektiks reisiveduri projekteerimise. Üheks juhendajaks oli Raudteede Veoameti juhataja Peeter Dole.

Ma polnud veel projekteerimisele asunud, tegelesin alles lähteandmete kogumisega, kui ühel päeval kutsus mind enda juurde E. Avik ja küsis, kas ma ei võtaks oma diplomiprojektiks meresüvendaja projekteerimise. Tal olevat tarvis sellekohast spetsialisti, kuna süvendustöö osakonna juhataja kapten Mey on aastates, kavatseb pensionile jääda ja talle on tarvis asendajat. Kuna meri ja merendus olid olnud minu noorusea unistus, nõustusin rõõmuga.

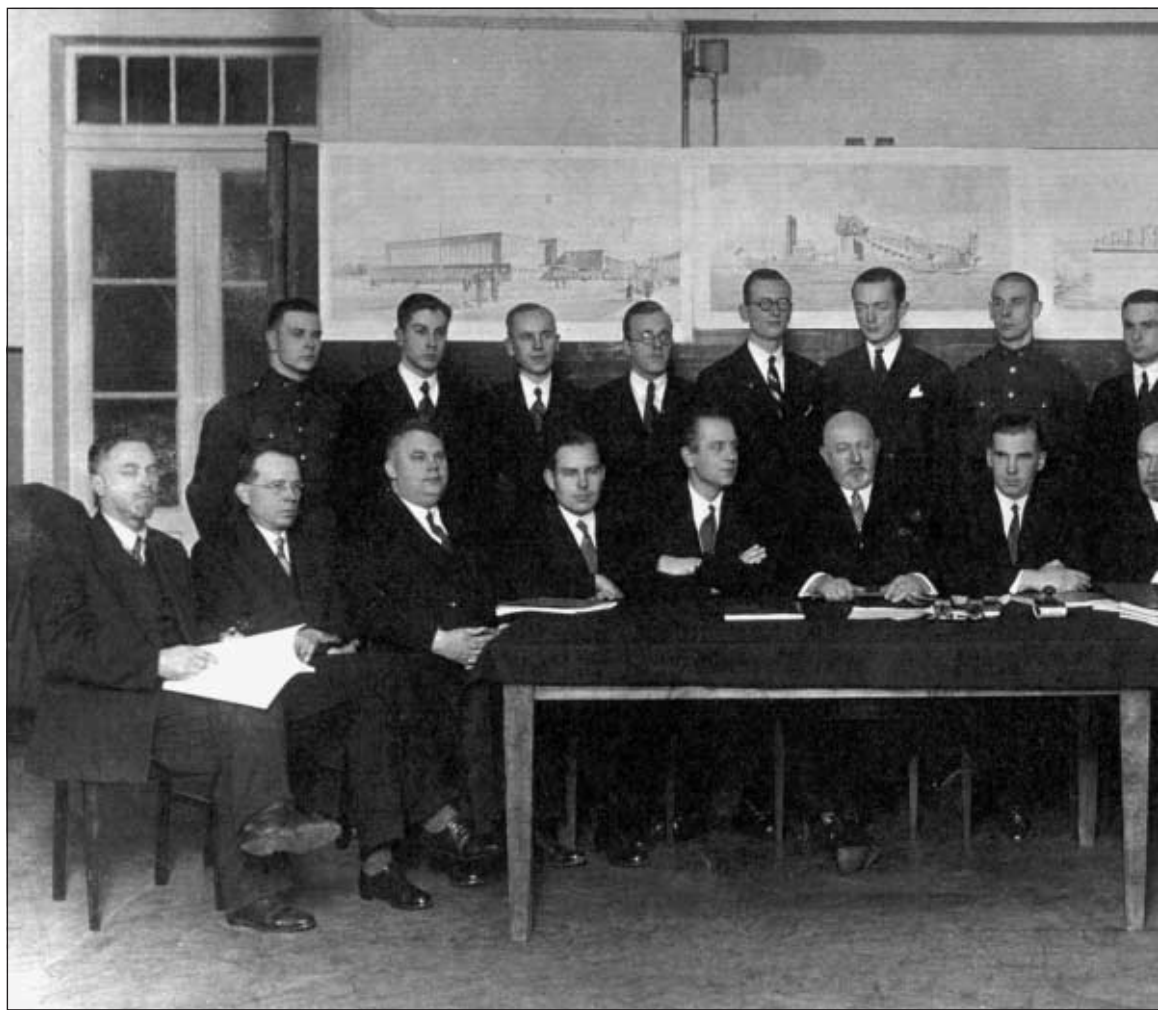
Minu diplomiprojekti muutmise ja uute juhendajate määramise korraldas E. Avik ise, juhendajateks määrati dr Egon Lepik ja dotsent H. Einberg. Ülesandeks oli projekteerida meresüvendaja, mis ühel hooajal teenindaks kõiki Eesti sadamaid. Selleks projekteerisin koppade ja imevseadmega meresüvendaja. Kuigi E. Avik polnud minu diplomiprojekti ametlik juhendaja, oli ta tegelikult põhiline õppejõud, kellega

kõik probleemid põhjalikult sai läbi arutatud. Aasta jooksul käis ta iga nädal minu laua taga istumas, tavaliselt võttis see tunni. See sundis ka mind pidevalt ja süvenenult projekti kallal töötama.

Dr Lepiku konsultatsioonidest loobusin mõne kuu pärast, kui enda arvates olin hüdroloogiaga seotud küsimused küllaldaselt lahendanud. See kutsus esile konflikti dr Lepikuga, kes alul keeldus minu projektile isegi alla kirjutamast ja tegi seda alles E. Aviku sõbraliku palve peale. Enne projekteerimist määras Avik mind 1932. aasta suvel praktikale süvendajale "Nord" ja Peipsi järve veetaseme alandustöödele. Tutvusin siis praktikandina Saaremaal, Hiiumaal ning Vasknarvas teostatavate süvendustöödega.

Ülikooli lõpetamise järel 1934. aastal astusin kaitseväkke I diviisi soomusrongide rügemendis Tapal sundaega teenima. See oli põnev aeg. Saksamaal olid rahvussotsialistid eesotsas A. Hitleriga tõusnud valitsema, mis mõjutas otseselt ka meie poliitilist olukorda, kutsudes esile nn vabadussõjalaste liikumise. Selle liikumisega oli sajaprotsendiliselt liitunud ka soomusrongide rügemendi ohvitserkond. Kuigi mina olin ainult ajateenija, ei kujunenud minu sõdurielu päris tavaliseks. Tallinna Tehnikumi juures korraldati ohvitseride tehnilise hariduse tõstmiseks kursused, millest oli meie rügemendi tehnikakompanii ülem osa võtnud. Need lõpetanud, korraldas ta ka rügemendi ohvitserkonnale 3-kuulised kursused. Üheks lektoriks määrati ka mind ja minu lugeda olid mehhaanika, kinemaatika ja veduriõpetus. Kui tuleb esineda lektorina, kujuneb vahetõenäoliselt ohvitseridega loomulikult teistsuguseks kui tavarivisõduril. Palud loengul mõne härra majori tahvli juurde mõnd ülesannet koos lahendada ja nõnda kujuneb läbisaamine lähedaseks ja sõbralikuks.

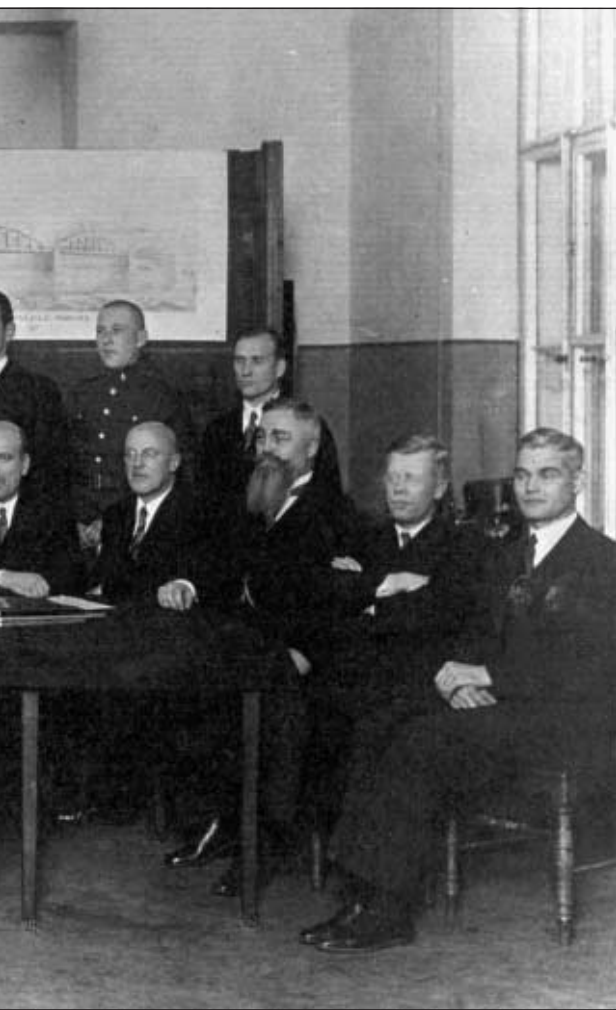
Muidugi kerkisid päevakorrale ka poliitilised probleemid, aga siin tekkis üksteise mõistmist. Nemad pidasid põhjuseks minu teadmatust ja informeerimatust. Kapten Jalakas tõi siis mulle A. Hitleri teose "Mein Kampf", palus selle läbi lugeda, et näeksin ja aru saaksin, kus asub tõde. Kuna ma polnud seda varem lugenud, alustasin huviga. Kuid õige pea sai mulle selgeks, et tegemist on haiglase jama. Tagastasin raamatu kapten Jalakasele öeldes, et ei suutnud seda jama lõpuni lugeda. Tema lausa haavus ja leidis, et ma olen kommunist.

Tallinna Tehnikaülikooli inseneride diplomiprojektide kaitsmisel 1932. aastal. Paremalt esimene Tallinna Ettevõtete Osakonna juhataja, A/S "Fr. Krull" masinatehase direktor Johannes Taimsalu (1891–1943), tema kõrval Veeteede Talituse direktor, Riigi Sadamatehaste Nõukogu esimees ja Merekaitseliidu ülem, TTÜ õppejõud Eduard Avik (1891–1942). Salajases mobilisatsiooni plaanis 1940. aastal oli neile ette nähtud Veeteede Talituse ujuvabinõude relvastamine. Edasi istuvad TTÜ õppejõud: Tallinna Tehnikumi rajajaid, TTÜ arhitektuuriosakonna juhataja Artur Perna (1881–1940), ehitusinsener Egon Leppik (1883–?), elektriinsener Otto Reinvaldt (1886–1940), matemaatik, TT direktor Enn Nurmiste (1894–1968), sillaehituse eriteadlane Ottomar-Julius Maddison (1879–1959), matemaatik Viktor Päss (1892–1956), elektrotehnik Hans-Roland Vörk (1896–1978), tehnikainsener Hans-Benjamin Einberg (1892–1955), jõumasinate ja soojusmajanduse professor Evald Maltene (1887–1938), ehitusinsener Herman Perna (1883–1969). Foto A. Veisseriku erakogust

Vaidlesin vastu, et mis kommunist mina olen, kui juba 1. detsembril 1924 astusin Kaitseliidu "Kalevi Malevasse", kus teenisin kuni kaitseväge astumiseni. Samal radikaalsel seisukohal minu suhtes oli kogu soomusrongide rügemendi kaader eesotsas rügemendi ülema kolonel Talloga. Kuid temaga kujunes mul sõbralik vahekord hoopis teistel, juhuslikel ajenditel.

Kord olime rügemendi saunas järjekordsel saunapäeval. Seal oli ka kompanii vanem allohvitser Veri, kes kaebas, et tema jalad tugevasti krambitavad, isegi kõva vihtlemine ei aita. Pakkusin talle oma abi massaaži tegema. Omal ajal, kui tegelesin ujumisega, olin tutvunud ka masseerimisega. Noortele ujujatele "Kalevis" massaaži ei võimaldatud põhjendusega, et nii noortel poistel peab lihas taastuma ja kramp

iseenesest lõdvenema. Kuid külmas vees pikki vahemaid ujudes tekkisid meil krambid, mis sugugi kiiresti järele ei andnud. Käisime siis "Kalevi" võimlas vaatamas, kuidas seal maadlajaid ja tõstjaid masseeriti. Hakkasime ise vastastikku üksteist masseerima ning omandasime ka vastava oskuse ja vilumuse. Ma siis kasutasin oma kogemusi ja tegin allohvitser Verile korraliku massaaži. Tema sattus sellest otse vaimustusse ja rääkis minust ka rügemendi ülemale kolonel Tallole. Vabadussõja kangelane Tallo, tore, alluvatesse inimliku suhtumisega mees, oli sõjast kaasa saanud haiguse – alkoholsismi. Sellest ta vabaneda ei suutnud ja pärast igakordset kõva joomist valutasid tihti kõik ta kondid ja lihased. Kuulnud Verilt, et rügemendis on minusugune "imearst", palus ta, kas

nõustuksin teda vahel, kui asi päris hull on, masseerima. Kujuneski nii, et kui rügemendi ülemal oli raske päev, köeti saun ja tegin talle massaažiprotseduuri. Juttu sai ajada sel ajal mitmel, põhiliselt küll poliitilisel teemal. Kolonel Tallo ei väsinud vabariigi valitsuse ja vabadussõjalaste konflikti lahendamise kohta kinnitamast: "Nii kui käsk tuleb, pörutame Tallinna peale ja teeme Toompeal korra majja."

"Kord" jäi majja tegemata, sest arvatavasti olid ka endistel aegadel omad koputajad, kes vastava informatsiooni valitsusele edastasid. Vapsid arreteeriti Tallinn-Harju prefekti Nykaneni operatsiooniga ja ka kolonel Tallo võeti rügemendi juhi kohalt maha.

Sõjaväest vabanedes sõitsin järgmisel päeval Vasknarva Peipsi järve veetaseme alandustööle ning asusin kops süvendaja "Hiiglaste" juhi kohuste täitmisele. Töö oli huvitav. Talvel oli tegemist peamiselt süvendaja ja ujuvseadmete ning puksiiride remondiga. Lisategevus oli ka Narva jõe talviste vooluhulkade reguleerimine, mida insener Tiltseni projekti järgi katsetasime.

Talveks 1935/36 palusin direktor Avikut mind määrata tööle Tallinna, kuna väikeste lastega oli elu Vasknarvas mõningate raskustega seotud. Avik ise määras mind talvehooajaks tööle Riigi Sadamatehastesse piirivalve valvelaeva "Pikker" ehituse järelevalve inseneriks. Seal tutvusin lähemalt sadamatehaste juhtivate inseneridega, kellelt eeskätt koostöös Reinthaliga õppisin palju tootmise juhtimise alal. Nägin, kui tähtis oli igapäevane töökodade ja remondibjektide kontroll nii tehases kui ka dokkides. Selleks kulus Reinthalil iga päev tundi paar, aga oli ka selge ülevaade kõigist raskustest ja kitsaskohtadest. Minule oli see hilisemas töös oluline kogemus.

1936. aastal suri Peipsi järve süvendustööde juhataja insener Tiltsen ja Avik määras sellele kohale minu. Kuna see oli kõrgepalgaline riiklik ametikoht – riigiteenijate 36 ametiastme juures 4. aste – oli loomulikult mõnelgi töötajal pretensioone, et mina oma ametialal nii järsku tõusin. Direktor Avik näitas mulle kord ka meie Peipsi järve süvendustööde kontori asjaajaja pika kirja, kes teatas, et mind polevat kontoris päevade kaupa näha, ma ei kontrollivat küllaldaselt dokumente ja täitvat oma ülesandeid puudulikult. Osalt oli asjaajajal õiguskäsi, sest ma töötasin pidevalt tööobjektidel, näiteks mitme-

suguste ohtlike tööde läbiviimisel, uppunud praami tõstmisel või süvendaja suurematel ümberpaigutamisel. Töötasin hasardiga, mõni kord üle 48 tunni ning koju jõudes vajusin sängi sääsaabastes, nii et abikaasa Valvel tuli need mul jalast sikutada. Igasuguseid rahalisi dokumente oli palju ja nende täpne kontroll oleks võtnud poole tööajast. Seda ma lihtsalt ei viitsinud teha ja panin oma initsiaalid alla ainult dokumendipaki lehenurki kergitades. Laekuriks oli mul palgatud Vassili Ljubimov, kes oli küll kommunist, aga muidu aus mees. Töötasin temaga koos juba koppsüvendajal, kus ta oli arveametnikuks. Kui ta oleks soovinud, oleks ta teiste dokumentide vahel võinud saada minu allkirja ka mõnele vekslipaberile.

Selle kaebekirja ulatas E. Avik mulle ja naeris: "Loe, mis nad su tööst kirjutavad. Ära tee väljagi, tööta endistviisi, mina kontrollin sinu tööd tulemuste järgi."

1938. aastal, kui E. Avik Peipsi järve töid inspekteeris, tegi ta mulle ettepaneku tulla temaga koos Vaivarasse Oru sadama ehitustöödega tutvuma. Oru lossis asus president K. Pätsi suveresidents ja peeti vajalikuks ehitada sinna ka sadam, kuhu saaks randuda valmissaav piirivalve valvelaev "Pikker". Selle laeva projekteerimisel oli arvestatud võimalust kasutada teda ka presidenti visiitidel sõbralikesse naaberriikidesse.

Sõitsin E. Avikuga Orule. Lossi väravas ei olnud mingit valvet ega kontrolli. Avik suundus presidendi kabinetis ja mina jäin esialgu ooteruumi. Kuna jutuaajamine kestis pikemat aega, läksin omapead lossiga tutvuma. Teenijas-konda polnud näha ja kõndisin pea kõik ruumid läbi, keldrist pööninguni. Sisustus ja kujundus oli meeldiv ning soliidne, eesti talupoja stiliseeritud mööbli taoline. Siis tutvustas Avik mind Pätsile ja kõndisime ligi poole kilomeetri kaugusel asuva sadama kai poole. Päts tarvitas kõndides keppi. Polnud mingeid saatjaid ega adjutante. Päts ja Avik kõnelesid omavahel, mina kõnelusest osa ei võtnud. Kohale jõudes tervitas president töölisi. Neid oli paarikümne ümber, käsil oli muuli kalde ehitus. Töölised kaebasid labidaga maapinda suurte raudkivide paigaldamiseks. President seal kaua ei peatunud, aga tagasitulekul sõnas Avikule: "Sinu töömehed on natuke laisad." Minule jäi see ütelus eluks ajaks meelde, kuna arvasin presidenti siiski eksivat: tegemist oli raske sinisavipinnase-

ga, seal labidaga ei vehi nii nagu liiva loopides. Avik vastas, et nad pole siin tükitööl, päevapalgal tööline aga liialt ei rabele.

Presidendiga puutusin teist korda kokku vabariigi valitsuse koosolekul, kus oli läbivaatamisel vabariigi 1938/39. aasta eelarve Veeteede Valitsuse osas. Peipsi järve veepinna alandustööde eelarve esines seal lisaeelarves. Olgugi et Peipsi järve alandustööd olid Narva jõe projekteeritavate veejõuamade alus, leidsid nad poliitilist vastuseisu eriti põlevkivi arengu eest seisvate inseneride poolt. E. Avik kutsus mind koosolekule kaasa, kuna oskaksin eelarve arutamisel tekkida võivate probleemide korral üksikasjalisi seletusi anda. Väikeses saalis istus pika laua taga valitsus, laua ühes otsas president, teises sekretär Terras. Eelarve arutamine oli asjalik, president juhatas koosolekut rahuliku, ütleksin isaliku häälega. Sõnavõttud olid konkreetseid. Avikule palju küsimusi ei esitatud ja Peipsi järve alandustööde eelarve osas polnud neid üldse.

Ja siis, nagu välk taevast, algasid 1939/40. aasta sündmused. Peipsi järve alandustöödele ja Narva jõe jõuamaa projekteerimisele tähendas see järsku lõppu, olgugi et 1939. aastal sõidutasin veel ühe suure Rootsi veejõuamaa projekteerijaid ja ehitajaid jõe ja järvega tutvumisel, mõõdistamisel ja probleemide arutamisel.

Sõja algusega katkesid kõik Narva jõuamaade ehitamise projektid ja pidin mõtlema oma edaspidisele tökohale. Veeteede Valitsuses mulle sobivat kohta ei olnud. Tööpakkumisi oli Jõukomiteesse (elektrifitseerimise keskasutus), Raudtee Valitsusse, Veoametisse ja ettevõttesse "Tramm ja autobussid". Pidasin nõu Avikuga ja tema nõustus minuga. Tema ise oli sel ajal ränge surve all, pidevalt pressis teda admiral Tributs, esitades igasugu nõudmisi Vene laevade liikumise, tuletornide ja Veeteede Valitsuse ujuvabinõude töö korralduse kohta.

Avik käis sel ajal iga päev president Pätsi ja Laidoneriga nõu pidamas. Oli mul Avikuga sel lootusetul ajajärgul arutlusi ka isikliku elu korraldamisest, muu seas ka Eestist ärasõitmisest, tehnilised vahendid selleks olid Avikul kasutada. Tundus, et kohapealsete sündmuste arengule on üksikisikute võimetest vähe abi. Aviku seisukoht oli aga selge ja kindel. Temale oli president Päts otseselt ütelnud: "Meie ei sõida kuhugile, meie saatuse on ühine Eesti rahva saa-

tusega." Seda Aviku seisukohta kinnitas mulle hiljem Tallinn-Harju prefekt Nykanen. Ta olevat läinud Aviku juurde, kaasas diplomaatilised passid Avikule ja temale endale koos perekondadega välismaale sõiduks. Sõiduki – laeva või mootorpaadi – hankimine olnuks Aviku mure. Avik oli keeldunud, põhjendades seda eelpool toodud president Pätsi otsusega, et valitsus ära ei sõida, vaid läheb vastu Eesti rahva saatusele.

Märtsikuus 1940, kuu aega enne minu lahkumist Veeteede Valitsuse teenistusest, kutsus Avik mind oma kabinetti ja tegi mulle ainuiskulise korralduse: välja töötada salajane Veeteede Valitsuse sõjalise mobilisatsiooni kava. Sellest kavast ei ole mul õigust kellelegi rääkida ega kellegagi konsulteerida. Väljatöötatud kava esitan temale ja seejärel kooskõlastan selle Merejõudude Staabiga. Ootamatu ülesanne, pealegi minule, kes sõjaväe- ja riigikaitseprobleemidega polnud tegelnud. Olin küll olnud Kaitseliidus 1924. aastast alates, teinud läbi sundajateenistuse soomusrongides ja nüüd Merekaitseliidus. Kuigi igal pool ainult lihtliikmena, ning kaitseväge "auaste" oli mul kapral. Samal ajal oli Veeteede Valitsuses küllaldaselt endisi ohvitseri ja ka vabadussõjaväelasi ning vabadusristi kavale. Tulin järeldusele, et Avik on saanud selleks korralduse kõrgemalt poolt, seda tõendas vajadus kooskõlastada mobilisatsiooni kava Merejõudude Staabiga; korralduse andjaks võis olla ainult president Päts või kindral Laidoner.

Et Avik mind valis antud ülesande teostajaks, oli usalduse küsimus. Eks ka Eesti Vabariigil oli oma poliitiline politsei, kellele andmed mitmete eesti rahvuslaste kohta, kes olid liitunud põranda all tegutsevate nõukogude agentidega. Asusin hoolega vastutusrikast ülesannet täitma. Oli vaja koostada mobiliseerimisele kuuluvate sadamate, tuletornide, laevade, töökodade nimekirjad; ette näha, millised on kaitse ja relvastuse võimalused, kes töötab välja üksikprojektid laevadele paigutatavate kahurite kohta, kelle poolt ja kus valmistatakse ette materiaaltehniline osa jne, jne.

Kui esimestes mobilisatsioonifaasides vajalikud eeltööd tehtud, tuli mobilisatsiooni salajase väljakuulutamise korral sellest teatada ja kohale toimetada mobilisatsiooni alla kuuluv elavjõud. Eelkõige korraldada Merekaitseliitu kuuluvatele meestele teate viimine. Raadiot, telefoni ega telegraafi selleks kasutada ei saa-

nud, postist rääkimata. Jäin pidama levitamisele isikliku teadaandmise kaudu.

Kuigi töötasin pingeliselt, võttis see töö mul aega umbes kolm nädalat. Väljatöötatud kava andsin edasi Avikule, kes selle samal päeval läbi vaatas. Muudatusi ega täiendusi ta ei teinud, andis mulle nime ja andmed, kelle juures pean kava kooskõlastama. Järgmisel päeval läksin Soo tänaval endises Noblessneri laevatehaste ruumides asuvasse Merejõudude Staapi. Ei mäleta nime ega ametiastet, kelle kabineti ukse taha ma ootama jäin. Temaga oli Avik kokku leppinud, et ta vaatab plaani läbi, et ei oleks samadel objektidel paralleelsetteviitmisi või mõne laeva või objekti osas midagi tegemata jäetud.

Merejõudude Staabis istusin kabineti ukse taga ligi pool tundi. Sealts käis mööda mõnigi ohvitser, näis nagu pakuksin ma nendele huvi, aga keegi ei peatunud ega pärinud mu sealviibimise põhjust. Siis tuli minu juurde keegi ohvitser teatega, et kahjuks on see ohvitser, keda ma ootan, täna ära sõitnud ja ei saa mind vastu võtta. Läksin tagasi Veeteede Valitsusse, Avik lubas nendega kontakti astuda ja mulle teatada. See plaan jäigi läbi viimata, sest nädal hiljem läksin ettevõttesse "Tramm ja autobussid" direktori asetäitjana tööle. Veeteede Valitsusest lahkumisel andsin oma koostatud salajase mobiliseerimise plaani üle insener Manitskile, Vabadusristi kavalerile, kes oli mereväe ohvitserina Vabadussõjast osa võtnud.

Plaan KGB kätte ei sattunud, olgugi et Manitski-Maremaa 1941. aastal arreteeriti. Nähtavasti oli ta selle jõudnud enne hävitada, vastasel korral oleks nii mind kui ka rida isikuid, kes mul nimeliselt olid ette nähtud mobilisatsiooniplaani rakendamisel, kohe arreteeritud.

Sündmused arenesid sel ajal kiiresti. Uuel töökohal olin "valge leht" ja nõukogude tegelastel polnud erilist vajadust minusugust "rea-meest" uurida. Poolteist kuud hiljem, 18. juunil 1940 likvideeriti Eesti Kaitseliit ja viisin oma inglise püssi ja laskemoona Viru väljakule, kus selle allkirja vastu oma rühmaülemale insener Kirsmaale üle andsin. Kirsma võttis samas laua alt ühe arsenali täpsuspüssi ja ulatas mulle. Keerasin selle oma kevadmantlisse, kuid kuidas sellega koju Ravi tänavale kõndida? Õlale võtta ei sobi, toru ees käes hoidmine ei varja küllaldaselt. Õnne oli, et vastu ei tulnud mõni, kes asja vastu oleks huvi tundnud. Hiljem viisin

relva Kõvasoole,* kuid kasu sellest ei olnud, sest hiljem metsas olles puudus mul laskemoon. Lõpuks sai selle omale kapten Josepson. ("Ma armastasin Eestit", lk 107)

Uus töökoht nõudis sisseelamiseks ja tundmaõppimiseks kogu energia ja minu side Avikuga katkes peaaegu aastaks. Juuni alul 1941 kutsus Avik mind oma uude elukohta Sadama tänaval külla. Endisest elukohast, majaomanike panga majast Vabadusplatsil oli ta sunnitud ära kolima. Uus korter oli samuti avar, samas asus ka tema abikaasa hambaravi kabinet. Aviku elu oli olnud raske. Veeteede Valitsuse likvideerimise järel töötas ta veel Tallinna Tehnikaülikooli juures, kuid nüüd oli teda ka sealt vallandatud. Tööta aga nõukogude korra ajal ei saanud olla: kuulutati "tööpõlguriks" ning läksid kohtu alla ja Siberisse.

Nüüd oli Avik korraldanud vähiõhtu, et edaspidise elu üle nõu pidada. Ta avaldas soovi, et pakuksin talle mõnda töökohta. See poleks olnud mingi probleem, sest meie ettevõttega oli nüüd liidetud rida natsionaliseeritud transpordiettevõtteid. Kuid leidsin, et see oleks ohtlik. Nädala eest oli meie direktor Sibul varustusosakonda tööle võtnud Eesti endise teedeministri Keremi. Ta sai meil tööl käia kolm päeva, kui oligi kadunud. Saadud andmete põhjal oli ta arreteeritud. Arvasin, et Avik peaks minema tööle kusagile, kus pole kaadrite osakonda. Avik tundus olevat sügavalt pettunud. Mul oli küll mõte kutsuda ta Kõvasoole – kaoks vaikselt Tallinnast ja sealt ei teaks keegi teda taga otsida.

Muret tekitas Aviku füüsiline ja psüühiline olukord. Raske aasta oli teda rängalt kurnanud. Lauas konjakiklaasi tõstes värises ta käsi kõvasi. Ega tema abikaasagi poleks tahtnud jätta oma äsja sisseseatud ravikabinetti. Põhiline aga oli, et meist keegi ei osanud elu edaspidist kulgu ette kujutada sellisena, nagu see siiski kujunes. Nädala pärast insener Eduard Avik arreteeriti ja küüditati Siberisse, kus ta 1942. aastal suri.

Tagasi vaadates võib önnne tänada, et salajane mobilisatsiooniprojekt ei käivitunud. Kuna mul ligi aasta polnud Avikuga kontakti, saan vaid projekti edaspidist arengut oletada. Arvatavasti Manitski kooskõlastas Merejõudude Staabiga esimeste faaside teostamise kava, ujuvabinõude relvastamine oli ehk vastuvõetav, aga

elavjõu mobiliseerimise probleem oli kava kõige nõrgem koht. Olin ette näinud, et teade kogunemise aja, koha, relvastuse ja muu varustuse kohta oleks hargnevalt isikult isikule edasi antud. Esimeseks, kellele teade tuli edasi anda, olin ette näinud Veeteede Valitsuse direktori autojuhi, nime ei mäleta, kes oli agar Merekaitse liidu tegelane. Temal oli korviga mootorratas, millega direktor sõitis enne, kui Veeteedele sõiduauto eraldati, kuhu Avik uue autojuhi võttis.

Peatselt pärast minu lahkumist Veeteede Valitsuse teenistusest toimus riigipööre, mille esimestel päevadel Kaitseliit likvideeriti ja, nagu eespool kirjas, ka mina olin kohustatud oma relva ära viima. Minu suureks üllatuseks oli relvade äraandmise punktis agaralt tegev ka direktori endine autojuht, kuid nüüd hoopis vastaspoolel – uue kommunistliku korra kehtestajana.

Kui salajase mobilisatsiooni kava oleks hakanud ellu viima, oleks esimene teade selle kohta saabunud sel ajal veel põrandaalusesse kompartei staapi. Nõukogude valitsuse tegelastel oleks olnud alus alustada repressioone juba aastavarem, kui esimene eesti rahva küüditamine teoks tehti. See oleks olnud põhjalik ja Eesti-maa oleks päriselanikest puhastatud, nagu see toimus hiljem Krimmis ja tänapäeval Kosovos. Hävingust päästis ainult meie tippjuhtkonna elutarkus ja kogemus. Minusugune ei osanud aimata eestlaste hulgas nii palju reetlikkust ja äraandmist.

TV

ARTUR VEISSERIK
02.10.1907 – 26.03.2001

* Veisserikkude talu Soodla jõe ääres.